

2. Казанцева Т. А., Олейник Ю. Н. Взаимосвязь личностного развития и профессионального становления студентов-психологов // Психологический журнал. 2002. Т.23. №6. С. 51–59.
3. Карандашев В. Н. Психология: введение в профессию: учебник и практикум для академического бакалавриата / В. Н. Карандашев. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2017. 430 с.
4. Мирошник О. Г. Емпіричне дослідження рефлексії та професійно значущих властивостей особистості педагога / О. Г. Мирошник // Психологія і особистість. 2017. № 2 (12). С. 280–291.
5. Мирошник О. Г. Рефлексивність та регуляторний потенціал особистості // Психологія і особистість, 2020. №2 (18) С. 234–246.
6. Шаров А. С. Онтология рефлексии: природа, функции и механизмы // Рефлексивные процессы и управление. 2005. Т. 5, № 1. С. 71–92.

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Кузенко В. Ю., Кононова М. М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

valentina.kuzenko@ukr.net, meershaum@ukr.net

Становлення особистісної зрілості є тривалим, складним і динамічним процесом, що характеризується своїми особливостями на кожному віковому етапі. Особливо значущим у становленні особистісної зрілості є підлітковий період, оскільки в цьому віці накопичуються психологічні резерви, що підводять самосвідомість до найважливішої її генетичної форми в період дорослості.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблеми становлення особистісної зрілості старших підлітків та виявлення факторів впливу на цей процес, який ґрунтується на функціонуванні рефлексивних механізмів, виступає провідним фактором актуалізації тенденцій самовизначення як вікової характеристики внутрішнього світу старших підлітків.

Мета повідомлення – зробити теоретичний аналіз психологічних особливостей становлення особистісної зрілості старших підлітків.

Важлива особливість психічного розвитку в старшому підлітковому віці полягає в тому, що нова соціальна ситуація розвитку – необхідність визначити своє місце в житті як головний компонент даної ситуації – приводить до формування нової і центральної для цього віку духовної потреби – потреби у власному життєвому і професійному самовизначенні. Лише у старшому підлітковому віці,

завдяки новій соціальній ситуації розвитку, проблема планування свого майбутнього стає актуальною і визначає її думки і переживання.

Особистісне самовизначення випускників загальноосвітніх середніх шкіл неодноразово досліджувалося і педагогами, і психологами, і соціологами. Проте, це не вичерпує всієї проблематики становлення життєвої і професійної перспективи особистості.

Становлення системи самовизначення, ціннісних орієнтацій – це складний довготривалий процес, реалізація якого відбувається протягом усього життя під впливом навчання, виховання, який охоплює і весь період професійної діяльності особистості учня [2].

Якщо освіта – це формування системи знань, навчання – формування системи вмінь, то виховання є процесом формування системи установок, ціннісних орієнтацій. Всі ці процеси взаємопов'язані і взаємопроникаючі, без них неможливе цілісне самовизначення старших підлітків [1].

У психологічній літературі немає єдиної думки про особистісне самовизначення старшокласника. Одні автори (Б. Г. Ананьєв, М. І. Бобнева, В. А. Ядов) вважають, що особистісне самовизначення виступає внутрішнім регулятором поведінки і опосередковане мотивами.

На сучасному етапі розвитку, коли формування особистості людини стало не лише важливою метою, але й необхідною умовою створення нового суспільства, проблема становлення особистісної зрілості все помітніше висувається на перший план. Особливої актуальності набуває, у цьому зв'язку, знання людиною самої себе. Принципово змінюється ставлення до власної особистості. Усвідомлення себе як неповторної, з власними думками, переживаннями, почуттями, поглядами та оцінками. Це поєднується з високим рівнем розвитку самосвідомості.

Основний психологічний здобуток у підлітковому віці – відкриття для себе власного внутрішнього світу. Зовнішній, фізичний світ виступає тепер лише однією з можливостей суб'єктивного досвіду, центром якого є власна особистість, власне «Я». Процес відкриття власного «Я», як відомо, складний і внутрішньо суперечливий. Несподівано виявляється, що «внутрішнє «Я» не збігається з «зовнішньою» поведінкою, внаслідок чого актуальною стає проблема самоконтролю. Невизначеність, недостатня диференційованість, розмитість «Я» в цьому віці зумовлюють почуття стурбованості й внутрішньої порожнечі, яку слід чимось наповнити, що, у свою чергу, породжує посилення потреби у спілкуванні та одночасне зростання його вибірковості, посилення потреби у відокремленні від інших.

Процес розвитку підліткової самосвідомості включає прояви особистісної ідентичності, почуття індивідуальної самототожності та

цінності. Найбільш глибоко і детально ця проблема проаналізована в роботах Е. Еріксона, який розглядає підлітковий вік, передусім, як кризу ідентичності, яка полягає у послідовності соціальних, індивідуально-особистісних виборів, ідентифікацій й самовизначень.

Важливим моментом стає формування почуття дорослості. Виявляється закономірно підвищений інтерес до психологічних проблем самопізнання – відкриття власного «Я». Розуміння людини як особистості дозволяє говорити про те, що пізнання може здійснюватись через різноманітні форми зв'язку її «Я» з «Я» інших людей. Ще Г. Олпорт зауважував, що зріла людина має широкі межі «Я». Вона може подивитися на себе «з боку», дати оцінку своїм діям, вчинкам, бачити цілісну картину оточуючого, демонструє здатність до самопізнання, бачить речі такими, якими вони є, характеризується емоційною стабільністю.

Конкретизуючи ці вихідні положення загального характеру, необхідно підкреслити, що будучи суб'єктом спілкування і пізнання інших людей, особистість стає суб'єктом самопізнання в спілкуванні з тими людьми, яких вона виділяє на основі ціннісного фактору, зокрема, таких особистісних якостей, як відповідальність, самостійність, самоствердження та ін.

Приймаючи до уваги результати досліджень [1; 3], присвячених проблемі становлення основних складників структури особистісної зрілості старших підлітків (а саме: визначення основних параметрів особистісної зрілості) зупинимося на аналізі тієї сторони виділення досліджуваними свого «Я», яка складає інтерес в рамках предмета нашого дослідження.

Процес особистісного розвитку людини широкий і багатогранний. Ми розглядаємо лише той бік, від якого залежить не тільки діяльність, але й можливість становлення особистісного «Я». Ми не вважаємо, що для розвитку особистості існують будь-які обмеження, а тому ми будемо говорити про ранній підлітковий вік, як один із періодів розвитку особистісної зрілості.

Такий вибір зумовлений особливостями соціальної ситуації розвитку в цьому віці, зокрема, потребою старших підлітків у соціальному і професійному самовизначенні, задоволення якої передбачає знання особливостей своєї особистості, своїх актуальних і потенційних можливостей. Очевидно, що становлення і відкриття «Я» у старшому підлітковому віці можливе лише через спілкування зі значущими для них людьми. У процесі цього формуються основні структурні компоненти особистісної зрілості старших підлітків. Результати змістовного аналізу дослідження структури особистісної зрілості старших підлітків свідчать про те, що домінуючою тенденцією їх самосвідомості виступає пошук персональної ідентичності, встановлення готовності «Я» = «Я». Оволодіння внутрішнім світом,

становлення «самості» (як виділення і структурування «Я») знаходять своє вираження в підліткових судженнях про власні особистісні якості, риси характеру, які відображають спрямованість свідомості «на себе», на пізнання і переживання «Я». Результати емпіричних досліджень свідчать про те, що підліток бачить себе особистістю, яка характеризується певними якостями (відповідальність, самостійність, впевненість у собі, комунікабельність та ін.). Ці судження свідчать про достатньо високий рівень узагальненості про себе, перевагу синтетичних особистісних характеристик, виділених із контексту конкретних ситуацій. Це відображає основні тенденції становлення індивідуальної цілісності особистості, здатної до протиставлення «Я» певним цінностям, що достатньо широко висвітлено у психологічній літературі і виділяється в якості вікової характеристики даного періоду розвитку самосвідомості особистості [1; 2; 3].

Характерно, що виділення підлітками власного «Я», як незалежного і унікального, відбувається шляхом співвідношення себе з характерними для даного віку визначеними формами відносин, в яких створюються умови апробації індивідуальності. Результати дослідження свідчать, що усвідомлення підлітками свого «Я» відбувається, перш за все, через систему міжособистісних стосунків, яка характеризується високою суб'єктивною значущістю протягом усього періоду, який розглядається.

Психологічна готовність до самовизначення передбачає формування у старших підлітків певних психологічних механізмів, які забезпечують їм в подальшому свідоме, активне, творче життя. Активність особистості в пошуку життєвих цілей та їх реалізації стимулюються багатьма чинниками. Матеріальним джерелом такої активності є вся багатогранність зовнішнього світу. Активність особистості в здійсненні цілепокладання проявляється як здібність до оптимального балансу між бажаним і необхідним, особистим і соціальним. У різноманітних стратегіях особистість здійснює індивідуальний спосіб реалізації своєї активності, при якому відбувається розподіл ініціативи і відповідальності. А тому старшокласники, які вдало поєднують ініціативу і відповідальність, постійно прагнуть до збільшення життєвого простору.

Таким чином, особистісна зрілість – це принципова здібність особистості, що реалізується в різних життєвих умовах, обставинах; це здатність до об'єднання своєї індивідуальності з умовами життя, до відтворення і розвитку. Для кожної особистості характерний свій неповторний спосіб життя, спосіб його організації, з одного боку, оцінювання, осмислення з іншого. Особистісна зрілість – це формування свого способу життя і постійне узгодження своєї особистості з індивідуальними можливостями, потім з тими, які виробляються протягом життя.

Література:

1. Гришук О. П. Оптимізація самоствавлення особистості в умовах учбової діяльності. Практична психологія та соціальна робота. 2000. № 8. С. 19–25.
2. Кононова М. М. Теоретико-методичні засади професійного зростання майбутніх вчителів-дефектологів: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2019. 364 с.
3. Штепа О. С. Психологічні особливості формування та актуалізації особистісної зрілості. Практична психологія та соціальна робота. 2006. № 5. С. 24–31.

УДК 159.922.76-056.3

СТРЕС-ДОЛАЮЧА ПОВЕДІНКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Кучма Т. В.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
tkucma71@gmail.com*

На розвиток і становлення сім'ї досить сильно впливають динамічні процеси в житті сучасного суспільства. Сучасний підхід до сім'ї, яка виховує дитину з відхиленнями у розвитку, розглядає її як реабілітаційну структуру, яка з самого початку володіє потенційними можливостями для створення максимально сприятливих умов для розвитку та виховання дитини.

Сім'ї, в яких виховуються діти з психофізичними порушеннями, живуть під вантажем численних проблем. Це ускладнює сімейну атмосферу. Не всі батьки виявляються здатними прийняти недугу дитини і адекватно реагувати на її проблеми, що постійно виникають в процесі життя.

Огляд сучасних наукових досліджень свідчить, що в процесі подолання пролонгованого стресу у сім'ї, викликаного кризовою ситуацією внаслідок дитячого психофізичного порушення, провідне місце належить копінгу.

Мета – розкрити особливості стрес-долаючої поведінки сімей з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку.

Дослідження стрес-долаючої поведінки (коінг-поведінки), копінг-стратегій ставали предметом наукових розвідок таких вчених, як: Р. Лазарус, С. Фолкман, М. Перрес, Р. Мартін, В. І. Шебанова та ін. Особливості копінг-стратегій батьків дітей з порушеннями психофізичного розвитку вивчали М. С. Голубєва, С. М. Моїсеєва, І. О. Куваєва, М. А. Зав'ялова, А. А. Нестерова, Н. А. Ковалевська, А. І. Сергієнко та ін.